

FOLKLOR QO'SHIQLARI VOSITASIDA BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARINING MILLIY TARBIYAVIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMI

M.Mo'minov

Qo'qon davlat universiteti Xalq ijodiyoti kafedrası professori, v/b

Annotatsiya. Mazkur maqolada folklor qo'shiqlari vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik tizimi, uning nazariy-metodologik asoslari, tarkibiy komponentlari va pedagogik shart-sharoitlari yoritilgan. Xalq folklor qo'shiqlarining milliy qadriyatlarini o'zlashtirish, ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish, etnomadaniy bilimlarni boyitish hamda kelajakdagi pedagogik faoliyatda tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, bo'lajak musiqa o'qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik tizimning maqsadli, mazmuniy, jarayonli va natijaviy komponentlari hamda ularni takomillashtirish yo'llari asoslangan.

Kalit so'zlar: folklor qo'shiqlari, bo'lajak musiqa o'qituvchisi, milliy tarbiyaviy kompetensiya, pedagogik tizim, milliy qadriyatlar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, etnomadaniy bilim, musiqiy meros, pedagogik shart-sharoitlar.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularda milliy o'zlikni anglash, ma'naviy daxldorlik va madaniy merosga hurmat tuyg'ularini shakllantirish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish jarayonida ularning nafaqat musiqiy-ijrochilik va metodik kompetensiyalarini, balki milliy tarbiyaviy kompetensiyasini ham rivojlantirish zarurati ortib bormoqda. Musiqa san'ati insonning hissiy olamiga bevosita ta'sir ko'rsatishi, milliy madaniyat va ma'naviy qadriyatlarni badiiy obrazlar orqali ifodalashi bilan alohida tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Xususan, xalq folklor qo'shiqlari xalqning tarixiy xotirasi, hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari, urf-odatlar va an'analarini o'zida mujassam etgan muhim madaniy merosdir. Ularda ifodalangan mehr-oqibat, insonparvarlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, sadoqat va hamjihatlik kabi fazilatlar yoshlarning ma'naviy dunyosini boyitishda muhim o'rin tutadi. Bo'lajak musiqa o'qituvchisi folklor qo'shiqlarining badiiy va tarbiyaviy mazmunini chuqur anglashi, ularni ta'lim jarayonida maqsadli qo'llay olishi hamda o'qituvchilarning milliy qadriyatlarga munosabatini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni tashkil etishi lozim. Bu esa milliy tarbiyaviy kompetensiyani rivojlantirishning mazmuni, tarkibi, mezonlari va pedagogik mexanizmlarini ilmiy asoslashni taqozo etadi. Mazkur maqolaning maqsadi folklor qo'shiqlari vositasida

bo'lajak musika o'qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik tizimning nazariy asoslari, tarkibiy tuzilishi va uni amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlarini yoritishdan iborat.

Milliy tarbiyaviy kompetensiya bo'lajak musika o'qituvchisining milliy qadriyatlar, xalqning tarixiy-madaniy merosi, urf-odatlar va an'analarni bilishi, ularga ongli munosabatda bo'lishi hamda mazkur bilim va qadriyatlarni pedagogik faoliyatda tarbiyaviy maqsadlarda qo'llay olish qobiliyatini ifodalovchi kasbiy-shaxsiy sifatlar majmuasi sifatida talqin etilishi mumkin. Mazkur kompetensiya o'zida milliy-madaniy bilimlar, qadriyatli munosabat, tarbiyaviy faoliyatni loyihalash va amalga oshirish, shuningdek, pedagogik faoliyat natijalarini tahlil qilish qobiliyatlarini mujassam etadi. Uning rivojlanishi bo'lajak musika o'qituvchisining milliy madaniyatga daxldorligini anglash, tarbiyaviy mas'uliyatini his etish va musiqiy ta'limning ma'naviy imkoniyatlaridan samarali foydalanishiga zamin yaratadi. Xalq folklor qo'shiqlari mazmuni, janriy xususiyatlari va ijro an'analari bilan milliy tarbiyaviy kompetensiyani rivojlantirish uchun keng pedagogik imkoniyatlarga ega. Alla, yor-yor, lapar, yalla, mehnat qo'shiqlari, mavsumiy va marosim qo'shiqlari xalqning ma'naviy tajribasini, axloqiy qarashlarini va milliy turmush tarzini badiiy ifodalaydi. Allalarda ona mehri, farzand tarbiyasi va ezgu niyatlar aks etadi. Yor-yorlarda oila, sadoqat, mehr-muhabbat va milliy marosim madaniyati namoyon bo'ladi. Mehnat qo'shiqlari mehnatsevarlik, hamkorlik va sabr-toqat kabi fazilatlarni tarannum etadi. Lapar va yallalar esa jamoaviy ijrochilik, muloqot madaniyati, hozirjavoblik va xalqona estetik qarashlarni o'zida mujassam etadi. Folklor qo'shiqlarining tarbiyaviy salohiyatidan samarali foydalanish uchun ularni shunchaki ijro etish bilan cheklanmasdan, tarixiy kelib chiqishi, matni, musiqiy tuzilishi, ijro muhiti va tarbiyaviy mazmunini yaxlit holda o'rganish talab etiladi. Bunda bo'lajak pedagoglar xalq qo'shiqlarining ma'naviy mazmunini tahlil qilish, milliy qadriyatlar bilan bog'lash va ularni zamonaviy ta'lim jarayoniga moslashtirish ko'nikmalarini egallashlari muhimdir.

Bo'lajak musika o'qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni o'zaro uzviy bog'liq pedagogik komponentlar, ta'lim mazmuni, metodlar, vositalar va tashkiliy shakllarning yaxlit tizimi asosida tashkil etilishi lozim. Mazkur tizimning asosiy vazifasi xalq folklor qo'shiqlarining tarbiyaviy salohiyatidan foydalanish orqali bo'lajak pedagoglarning milliy-madaniy bilimlarini boyitish, qadriyatli munosabatini shakllantirish va tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil etish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat. Pedagogik tizimni ishlab chiqishda kompetensiyaviy, tizimli, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan va etnomadaniy yondashuvlar muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv milliy tarbiyaviy bilimlarni amaliy pedagogik faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. Tizimli yondashuv ta'lim maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni ta'minlaydi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv talabalarning individual qiziqishlari, musiqiy tayyorgarligi va ma'naviy ehtiyojlarini hisobga olishga xizmat qiladi. Faoliyatga asoslangan yondashuv esa milliy qadriyatlarni o'zlashtirishni amaliy va ijodiy faoliyat bilan uyg'unlashtiradi. Taklif etilayotgan pedagogik tizimning maqsadli komponenti

bo‘lajak musika o‘qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirishga qaratiladi. Mazmuniy komponent xalq folklor qo‘shiqlarining tarixiy, musiqiy, madaniy va tarbiyaviy xususiyatlarini o‘rganishni nazarda tutadi. Jarayonli komponentda interfaol metodlar, musiqiy tahlil, ijrochilik, ijodiy loyihalar va pedagogik vaziyatlarni modellashtirishdan foydalaniladi. Natijaviy-dagnostik komponent esa shakllangan kompetensiyaning darajasi, rivojlanish dinamikasi va pedagogik faoliyatda namoyon bo‘lishini baholashga xizmat qiladi. Mazkur tizimning muhim jihati milliy tarbiyaviy kompetensiyani faqat nazariy bilimlar yig‘indisi sifatida emas, balki bilim, qadriyatli munosabat, amaliy faoliyat va refleksiyaning o‘zaro uyg‘unligi sifatida rivojlantirishdan iborat. Chunki bo‘lajak musika o‘qituvchisi milliy qadriyatlarni chuqur bilishi bilan birga, ularni o‘quvchilar ongiga singdirishning pedagogik usullarini ham egallashi lozim.

Bo‘lajak musika o‘qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida uning tarkibiy tuzilishini aniqlash pedagogik ta’sir mexanizmlarini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Mazkur kompetensiyani kognitiv, qadriyatli-motivatsion, amaliy-faoliyatli va reflektiv komponentlar asosida tavsiflash mumkin. Kognitiv komponent bo‘lajak musika o‘qituvchilarining xalq folklor qo‘shiqlari, ularning janrlari, tarixiy shakllanishi, hududiy xususiyatlari, musiqiy ifoda vositalari va tarbiyaviy mazmuni haqidagi bilimlarini qamrab oladi. Ushbu komponentni rivojlantirish orqali talabalar milliy musiqiy merosning mazmun-mohiyatini anglash, turli folklor namunalarini qiyoslash va ularning tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlashga o‘rganadilar. Qadriyatli-motivatsion komponent milliy musiqiy merosga hurmat, milliy an‘analarga qiziqish, madaniy merosni asrab-avaylashga intilish va kelajakdagi pedagogik faoliyatda milliy tarbiya masalalariga mas’uliyat bilan yondashishni ifodalaydi. Ushbu komponentning rivojlanishi talabalarining milliy qadriyatlarga nisbatan shaxsiy munosabatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Amaliy-faoliyatli komponent folklor qo‘shiqlaridan foydalanib, tarbiyaviy mashg‘ulotlar tashkil etish, musiqiy materiallarni tanlash, xalq qo‘shiqlarini ijro etish va tahlil qilish, milliy tarbiyaviy mazmundagi dars ishlanmalari yaratish ko‘nikmalarini qamrab oladi. Bunda talabalar folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlarini aniq pedagogik vaziyatlarda qo‘llashga tayyorlanadilar. Reflektiv komponent esa talabalarining o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qilish, qo‘llanilgan metodlarning samaradorligini baholash, yuzaga kelgan muammolarni aniqlash va kelgusidagi faoliyatini takomillashtirish qobiliyatini ifodalaydi. Reflektiv yondashuv milliy tarbiyaviy kompetensiyaning uzluksiz rivojlanishini ta’minlashga yordam beradi. Ushbu komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi bo‘lajak musika o‘qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini yaxlit holda rivojlantirish uchun nazariy asos yaratadi.

Folklor qo‘shiqlari vositasida bo‘lajak musika o‘qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligi muayyan pedagogik shart-sharoitlarni ta’minlash bilan bevosita bog‘liq.

Birinchi shart-sharoit oliy ta’lim mazmunini milliy musiqiy meros bilan boyitishdan iborat. Bunda xalq qo‘shiqlarining turli janrlari, hududiy ijro an‘analari, tarixiy-madaniy mazmuni va tarbiyaviy xususiyatlarini musika nazariyasi, musika

tarixi, musiqa o’qitish metodikasi va boshqa tegishli fanlar bilan integratsiyalash muhimdir.

Ikkinchi shart-sharoit folklor qo’shiqlarini o’rganishda nazariy va amaliy faoliyatning uzviyligini ta’minlashdir. Talabalar xalq qo’shiqlarini tinglash, kuylash, tahlil qilish va ularning tarbiyaviy mazmunini aniqlash bilan birga, mazkur materiallar asosida pedagogik mashg’ulotlarni loyihalash tajribasiga ham ega bo’lishlari zarur.

Uchinchi shart-sharoit milliy musiqiy muhit va ustoz-shogird an’analarini ta’lim jarayoniga tatbiq etishdan iborat. An’anaviy ijrochilar bilan uchrashuvlar, folklor ansambllari faoliyati, musiqiy-ma’rifiy tadbirlar va mahalliy folklor namunalarini to’plash ishlari talabalarning milliy merosga bo’lgan qiziqishini oshiradi.

To’rtinchi shart-sharoit zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishdir. Loyiha asosida o’qitish, muammoli ta’lim, hamkorlikda o’rganish, musiqiy-etnografik izlanish va raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish folklor qo’shiqlarini o’rganish jarayonini faollashtiradi.

Beshinchi shart-sharoit milliy tarbiyaviy kompetensiyani rivojlantirishning diagnostik va baholash mexanizmlarini takomillashtirishdir. Talabalarning nazariy bilimlari, milliy qadriyatlarga munosabati, amaliy pedagogik ko’nikmalari va refleksiv qobiliyatlarini muntazam kuzatib borish individual rivojlanish yo’nalishlarini belgilash imkonini beradi. Mazkur shart-sharoitlarning o’zaro uyg’unligi milliy tarbiyaviy kompetensiyani rivojlantirishning izchil pedagogik mexanizmini shakllantirishga yordam beradi.

Bo’lajak musiqa o’qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirishda folklor qo’shiqlarining mazmuni va badiiy xususiyatlariga mos metodik yondashuvlarni tanlash muhim hisoblanadi. Bunda musiqiy ta’limning an’anaviy shakllari zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg’unlashtirilishi maqsadga muvofiq. Xususan, musiqiy-tarbiyaviy tahlil metodi orqali talabalar xalq qo’shiqlarining matni, kuy tuzilishi, tarixiy mazmuni va tarbiyaviy g’oyalarini o’rganadilar. Masalan, “Boychechak” qo’shig’i asosida tabiatga munosabat, xalqning mavsumiy an’analari va milliy marosim madaniyatini o’rganish mumkin. “Alla” qo’shiqlari orqali oilaviy qadriyatlar, mehr-oqibat va avlodlar davomiyligi masalalari yoritiladi. Mehnat qo’shiqlari esa mehnatsevarlik, jamoaviy hamkorlik va mas’uliyat kabi tarbiyaviy tushunchalarni o’zlashtirishga yordam beradi.

Loyiha asosida o’qitish metodi talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega. Bunda talabalar muayyan hududga xos folklor qo’shiqlarini to’plash, ularning ijro variantlarini o’rganish, musiqiy va tarbiyaviy xususiyatlarini tahlil qilish hamda o’quv mashg’ulotlari uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishlari mumkin. Muammoli ta’lim metodidan foydalanish orqali talabalarda milliy musiqiy merosni zamonaviy ta’lim jarayoniga integratsiyalashga doir mustaqil fikrlash va pedagogik yechimlar ishlab chiqish qobiliyati rivojlantiriladi. Masalan, “Zamonaviy musiqa ta’limida folklor qo’shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlarini qanday amalga oshirish mumkin?” kabi muammoli savollar asosida munozaralar tashkil etish mumkin. Shuningdek,

musiqiy-etnografik izlanishlar, jamoaviy ijrochilik, ustoz-shogird mashg‘ulotlari va pedagogik vaziyatlarni modellashtirish metodlari talabalarning milliy tarbiyaviy kompetensiyasini amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi.

Mazkur metodik yondashuvlarning samaradorligini aniqlashda kompetensiyaning kognitiv, qadriyatli-motivatsion, amaliy-faoliyatli va refleksiv komponentlariga muvofiq diagnostik mezonlar ishlab chiqish lozim. Bu esa ta’lim jarayonida erishilgan natijalarni tahlil qilish va pedagogik tizimni takomillashtirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Folklor qo‘shiqlari vositasida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirish milliy musiqiy merosni asrab-avaylash, milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish va kelajak pedagoglarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda muhim ilmiy-pedagogik ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, xalq folklor qo‘shiqlari o‘zining tarixiy-madaniy mazmuni, badiiy-estetik xususiyatlari va ma’naviy-tarbiyaviy imkoniyatlari bilan bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun folklor qo‘shiqlarini ta’lim mazmuniga izchil integratsiya qilish, ularning tarbiyaviy mazmunini pedagogik faoliyat bilan bog‘lash va zamonaviy ta’lim metodlarini qo‘llash muhimdir. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining milliy tarbiyaviy kompetensiyasini kognitiv, qadriyatli-motivatsion, amaliy-faoliyatli va refleksiv komponentlar asosida rivojlantirish mazkur jarayonning mazmuniy yaxlitligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, milliy musiqiy muhitni shakllantirish, ustoz-shogird an’analaridan foydalanish, ijodiy izlanishlarni qo‘llab-quvvatlash va diagnostik baholash mexanizmlarini takomillashtirish pedagogik tizimning muhim shartlari sifatida namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, folklor qo‘shiqlari vositasida milliy tarbiyaviy kompetensiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik tizim bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining milliy-madaniy bilimlarini boyitish, qadriyatli munosabatini mustahkamlash, tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarligini oshirish hamda milliy musiqiy merosning ta’lim jarayonidagi uzviyligini ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." Oriental Art and Culture 3 (2022): 51-57.